

הגותו המעשית של רבי כלפון משה הכהן

אנחנו נעסוק היום ביהודי מיוחד מאוד שיום פטירתו חל בח"י טבת, בשם 'רבי כלפון משה הכהן'. הרב כלפון משה נפטר בשנת תש"י, נולד באי ג'רבה לפני כמאה וחמישים שנים וחי שם. היה תלמיד חכם עצום, חיבר במהלך חייו לא פחות מארבעים וארבעה ספרים, שימש כדיין – ועם זה שהוא היה רב קלאסי, בקי בכל מקצועות התורה וכו', הייתה לו ראייה מיוחדת על עם ישראל וגם, כפי שניכר בספריו, ראייה קוסמופוליטית. הוא הציע עוד לפני שהקימו, להקים ארגון כמו האו"ם – דברים מאוד מיוחדים. נראה איך שהוא מתכנן גם את מדינת ישראל. הוא היה מחובר מאוד לציונות, היה גם מתכתב עם גדולי ישראל – כשהוקמה המדינה שנתיים לפני שהוא נפטר אז הוא הכריז על שלושה ימי עצמאות, שלושה ימי חג באי ג'רבה. הוא עשה הרבה הכנות לעלות לארץ, כבר כשהוא היה צעיר, אבל אביו אמר לו שהוא חלם חלום שבשנת תרע"ז יגיע המשיח וייקח את כולנו לארץ. אבא שלו גם היה תלמיד חכם ואמר לו למה לך לעלות קודם, חכה למשיח הוא ייקח את כולנו. הוא שמע בקול אבא שלו והרבה שנים הוא הצטער על זה, הצטער שהוא לא עלה בצעירותו. אחר כך הוא היה עסוק מאוד בצרכי הקהילה, הוא היה מנהיג למעשה של האי ג'רבה, ואחרי קום המדינה הוא ממש ניסה לעלות ואפילו קנה קרקע בשכונת בית הכרם בירושלים, אבל אנחנו נספר על מה שקרה שהבריאות שלו כבר הייתה מעורערת מאוד, והסיפור שהבריאות שלו התערערה בשנים האחרונות התרחש במקביל לשנות מלחמת העולם השנייה במהלכה כבשו הנאצים את האי ג'רבה, עד שהם נעצרו רק באל-עלמיין שבמצרים. אחרי שהנאצים כובשים את ג'רבה הם מגיעים לרב כלפון בשבת וטופלים האשמה על הקהילה שהם אותתו לבעלות הברית ודורשים קנס בערך של חמישים קילו זהב. וקהילת ג'רבה הייתה קהילה קטנה יחסית, ולא היה להם איך לשלם. וכמובן זה היה פיקוח נפש ובתוך שבת הרב כלפון נסע בכל האי והצליח לאסוף – ממש, אנשים הוציאו את העגילים ואת הטבעות נישואין ונתנו לרב משה כלפון הכהן. הגיעו חזרה לנאצים, שמו את זה על המשקל – ארבעים ושתיים קילו. התחנן בפניהם רבי משה כלפון הכהן שייתנו לו עוד יום לאסוף את הזהב. בלילה לפני היום השני הוא לא ידע מה לעשות, אבל הוא אמר אני אנסה עוד אולי לגרד, כבר נתנו כל מה שיש, אבל אולי נצליח עוד לגרד – אבל באותו לילה הגיעו מטוסים של בעלות הברית והפציצו והנאצים ברחו מהאי, וכך היהודים למעשה ניצלו. בעקבות הסיפור הזה הבריאות שלו מאוד התרופפה, הוא היה נציג היהודים בכל הקשר עם הנאצים, ואחרי כמה שנים, הוא אמנם זכה לראות בקום מדינת ישראל, אבל בשנת תש"י הוא נפטר בג'רבה ולא הספיק לעלות לארץ.

אנחנו נלמד קצת מהגותו. הבאתי מפרשת 'ויחי' – אנחנו בין פרשת ויחי לפרשת שמות, נסתכל על דברים שהוא כותב על פרשת ויחי ועל פרשת שמות. בפרשת ויחי מופיעים פסוקים מאוד מיוחדים

¹ויורא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה: ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלקים בזה ויאמר קחם נא אלי ואברכם". שואל על כך רבי משה כלפון² את השאלה שמטרידה את כל הראשונים והאחרונים; 'קשה מפני מה לא הכירם?' איך יכול להיות שהוא לא מכיר אותם? 'הלא במשך היותו במצרים שבע עשרה שנה בטח היו באים לפניו פעמים רבות אין מספר... ונראה ליישב הכל דבאמת יעקב הכירם אך יוסף הרגיל את בניו ללכת לפני אביו בלבוש הרגילים ללבושו יעקב ובניו, אומר רבי כלפון – לילדים של המשנה למלך היו שתי מערכות בגדים. היו את הבגדים כמו שרגילים ללכת בני יעקב, והיו את הבגדים המלכותיים, כמו שמתלבשים הבנים של משנה למלך מצרים, הבגדים המצריים. בדרך כלל שהם הלכו לבקר את סבא שלהם הם הלכו עם הבגדים שאותם רגילים, הבגדים היהודיים, 'אך הפעם שהלך הוא עמהם מפני כבוד המלכות היה מוכרח להוליכם מולבשים כאנשי מצרים'. עכשיו הוא הלך איתם, המשנה למלך, וכשהוא הולך זה כבר טקס, צריך ללבוש את הבגדים הפורמאליים. 'לכן כלכל דבריו במשפט וישאל מי אלה אם שעשה עצמו כאילו לא הכירם או שהיה כמתמיה כי אין זה ראוי ללבוש בני יעקב' – הוא אומר שהוא רומז שהוא לא באמת לא מכיר, אלא שואל מי אלה, למה הם הולכים בבגדים הלא רגילים? 'ויוסף בחכמתו הרגיש עקיצת אביו בזה והשיבו כי הם בניו שנולדו לו במצרים ובהכרח לו להלבישם כך כי אין מי שלובש באופן אחר'. אלו הכללים של הטקס ואין מה לעשות. 'וכאשר יעקב שמע דבריו הצדיקו כי אנוס היה בזה ויאמר כי כעת שראיתי דבריך נכוחים קחם אלי לברכם'. עכשיו שאני רואה שזה לא שהם מתנהגים כמו המצרים אלא זה רק בגלל הכללים של הטקס אז זה בסדר. אבל הוא לא רק מביא את זה לשם הפירוש אלא מוציא מזה מוסר השכל – 'ומזה יש ללמוד מוסר השכל לשמור את מלבושי אבותינו הקדושים ומנהגיהם הטהורים ואל יסיתנו יצרו לומר הלא אני לובש מלבוש המותר ואין שום איסור באופני המלבושים'... יש אופנה להגיד שהרבנים הספרדיים היו יותר מקלים, יותר פשרנים – זה בכלל לא כך, אומר כאן רבי כלפון, וזו שאלה שמאוד מטרידה מחנכים היום – הסוגיה של הלבוש. אין איזו מצווה ללבוש בגדים מסוימים. אין מצווה כזו שצריך להתלבש כך ולא כך. אנחנו גם משדרים הרבה פעמים שהפנימיות חשובה, אז איזה ערך יש לחיצוניות? יש גם היום אופנה, אמנם מצומצמת, של אנשים שמגדירים את עצמם כדתיים והולכים בלי כיפה. 'אני לא רוצה להיות מזוהה אבל אני דתי'. בבית הכנסת שם כיפה, שומר כשרות, שבת, כל מה שצריך, אבל אני הולך בלי כיפה. אומר כאן רבי כלפון 'ואין שום איסור באופני המלבושים דכל משכיל על דבר ונותן עין חודרת ראה יראה כי זה הוא סיבה גדולה לפריקת עול היהדות התורה והמצווה. ומזה מרעה אל רעה יצאו בכל סוגי הרוחניות להרחיק דרכי אבותינו ודרכי שאר היהודים האמתיים מעליו ודבוק

¹ בראשית מ"ח, ח-ט.

² יד משה א', עמוד צ'.

ידבק בשאר האומות'. רבי כלפון אומר שחיצוניות זה מה שאני משדר. אנחנו רואים היום כמה לאנשים חשובה החיצוניות, כמה הם עומדים מול המראה לראות מה הם משדרים. אומר רבי כלפון זה לא סתם, אתה צריך לשים לב לאיך שאתה מתלבש בחיצוניות, להיות יהודי גם בצאתך. זה ממש רעיון יפה שהוא לוקח מרעיון של יעקב ועד למוסר לבני קהילתו.

כותב הרב כלפון³ דברים יפים נוספים על פרשת שמות – 'ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו... והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך. ויבאו הרעים ויגרשום ויקום משה וישיען'... זה לא מופיע ברצף הפסוקים הללו, רבי כלפון מסתכל על משה רבנו כמושיע, יוצא אל אחיו, רואה בסבלותם, רואה איש מצרי, אחר כך שני אנשים עברים הוא שוב מתערב, ואז מגיעים לרועים עם בנות יתרו ושוב הוא מושיען. 'ארבע פעולות אלה הנזכרים בפרשה זו אשר פעם משה רבינו עליו השלום אשר עם היותו בבית המלכות הלך לראות מצב אחינו בית ישראל'. מה הדבר הראשון שמשה רבנו עושה? 'ויצא אל אחיו וירא בסבלתם'. הוא יכול היה להישאר במגדל השן שלו בבית המלכות. הוא יוצא החוצה. 'והכאתו את המצרי אשר מכה את אחד מאחינו העברים. ותוכחתו לעברי הרשע המכה את רעהו, והצלתו לשבע בנות כהן מדין מידי רועים חמסנים'. אלו ארבע הפעולות. 'מגידיים ומודיעים לנו גודל רוממות נפשו של משה רבנו עליו השלום וטהרתו ואשר היה מוקדש מרחם ומהריון בעל נפש טהורה זכה וברה. מלא רוח גבורה אלוקית. רם המעלה, אשר לא יוכל להביט אל העול והחמס. ומציל היה בכל מה שאפשר לו להציל את העברי הראשון מיד המצרי בראותו כי היה מכה אותו מכות מוות ודן אותו כרודף להרוג כי לא היה אפשר לו להצילו באופן אחר. וכן אחרי כן הוכיח את העברי המכה לאמור למה תכה רעך בראותו כי אין מכותיו מכות מוות רק מכות אגרופיות ואינו בסוג רודף ולכן הוכיחו על פניו. וכן אחרי כן בראותו שבע בנות כהן מדין עשוקים מיד הרועים שם נפשו בכפו להצילם ולהושיעם ולגמול עוד עמהם טובה להשקות את צאנם עם כי אינם מבית ישראל'. הן לא מבית ישראל, מה אתה מתערב בכלל? בסדר, אתה מתערב אצל היהודים יש לך זהות יהודית, אבל שני גויים רבים, מה אכפת לך? 'וכל זה טרם נתייחד אליו הדיבור ולהיות אב ואדון הנביאים. ומזה ילמד כל בר לבב ובעל נפש יקרה להיות עומד בפרץ להציל את אחיו מיד עושקיהם נפש ולעשות כל טצדקי שאפשר להקריב את משפטם לפני הממשלה ירום הודה ואם אי אפשר לו יעמיד להם מורשה מומחה ונאמן. בטרם תיטרף השעה על הנעשק והנרדף'. תשימו לב על לקיחת האחריות. רואים את זה מתוך החיים שלו. בן אדם בסיטואציות כאלו – הממשלה מתנפלת על מישהו, מה אכפת לי? אני את שלי הצלתי, איתי לא מתעסקים, שישתדר. לא, הוא אומר, אתה צריך להציל! 'ובפרט באותם המקומות אשר אחינו שם

³ דרכי משה, עמ' ק"ק"א.

הרב ידידיה הכהן – שיעור פרשת שבוע, פרשת שמות תשע"ח

מדוכאים ומעונים מבני בלי ברית. וכן גם בהיות אחד מאחינו בית ישראל עושק את אחד מאחינו בית ישראל, את כל הדברים הללו הוא לוקח למציאות. אנחנו רואים עוול שאחד עושה לשני 'אין להעלים עין וראוי לעזור ולהושיע את הנעשק'. שוב, מה אתה מתערב? זה מאוד קשה. הרבה פעמים אנחנו רואים סכסוכים וברור לך באלף אחוז שצד אחד מתעמר בצד השני. לא נעים להתערב בדברים האלו, מה אני צריך? שישתדרו, שילך לבית משפט, שילך למשטרה – כמובן שצריך לדון כל מקרה לגופו, אבל הוא נותן כאן איזו הדרכה – אל תעמוד מנגד. אתה יכול לעזור? אתה יכול להושיע עזרה? תעזור, תושיע את היד. 'ואף גם זאת בהיות הנעשק נכרי אשר לא מאחינו בית ישראל וכן גם אם העושקו איש נכרי ראוי לעשות כל טעדי שאפשר ברישיון הממשלה ירום הודה, להציל את הנאשם. ועוד זאת יתירה שגם בהיות העושק איש מאחינו בית ישראל והנעשק נכרי ראוי גם כן בבוא מעשה כזה' – תראו את האומץ שלו, אם אני אראה יהודי פוגע בגוי, ויש כאן משהו שלא צודק, אני אתערב לטובת הגוי. 'אם כן', הוא אומר, 'זה רחוק מזה מאוד מהמציאות. לעמוד לימין הנעשק כי תועבת ה' כל עושה עוול'. זה לא בסדר, צריך להתערב לימין הנעשק. 'ובצדק וביושר מתכונן כל העולם כולו. כי עין רואה ואוזן שומעת כל מקום שהעושק והחמס רבים, היישוב המדיני הולך לאחור ולא לפני'. אנחנו שומעים היום הרבה ברדיו על השחיתות – תגיד בסדר, אלו לוקחים פה, אלו לוקחים פה, מה זה משנה, המדינה איכשהו מתנהלת. לא, אומר רבי כלפון, 'וכפי רוב העושק והחמס כן הישוב המדיני הולך לאחור ברגליים ממהרות. וסוף אותה עיר לרדת מטה מטה אם מצד הטבע והאנושיות, אם מצד ההשגחה האלוקית הסובבת ושוררת בכל העולם ומלואו. ומעשה סדום יוכיח. ומן האמור יש ללמוד גם כן שגם בהיות האדם בהשקט ובטחה שלום ונחת באוהלו ועושר וכבוד סביבו ודבריו נשמעים אצל הממשלה, אל יהיה חושב בליבו לאמור הנה שלום באוהלי ומה אפכת לי מן אחי ומכל העולם כולו. וכן אל יחשוב בלבבו לומר שמא על ידי זה שאני מתטפל בעסקי זולתי פן יבולע לי ויהיה לי איזה הפסד ממוני או גופני או לא יהיו עוד דברי נשמעים אצל הממשלה ואבדתי ואבידת חברי אבדתי קודמת וכיוצא. כי לא יאמר כזאת רק מי שהוא בעל נפש לא טהורה, אחד כי אם כה לא יעשה להציל' – הוא אומר, יש לך אפשרות לעזור תעזור. אל תגיד אם אני אתערב אני יכול להיפגע. אני מתערב לטובת מישהו ואחר כך יתנכלו לי בכל מיני דברים. הוא אומר שזו לא מחשבה טהורה 'כי אם עד כה לא יעשה להציל ולהושיע אני ואביון למחר או למחרתו יוסיפו עוד בני עוולה לענותו גם הוא ונמצא כי הדבר נוגע ממש אל עצמו ואל בשרו'. אתה חושב שעכשיו מטפלים רק בזה? אם אתה לא תמחה עכשיו מחר יגיעו גם אליך. 'ועוד כי בדבר הזה שהוא כללי ליישוב המדיני החוב והמצווה על כל אדם למחות לקיים מה שנאמר ובערת הרע מקרבך'. יש כאן גם עניין כללי, נגיד שאתה לא תיפגע. 'ועוד כי ענוש יענש מאת ה' בראותו את אחיו נעשקים ואין מושיע ובידו להציל. וכזאת וכזאת יש ללמוד באברהם אבינו עליו השלום אשר בראותו בן אחיו נשבה שם נפשו בכפו

והריק את חניכיו לרדוף אחר מלכים מנצחים והושיע והציל את כל השביה והשלל אשר בידם. ואם במסירות נפש גמורה ראה ראינו לאיתן האזרחי אברהם אבינו ולאדון הנביאים משה רבנו עליו השלום, עשו כן בטרם אשר היה עליהם הציווי ובטרם אשר הייתה התורה נתונה, כל שכן וקל וחומר לנו בית ישראל מקבלי התורה וחוקיה הצדיקים והישרים. ואם כי לא העתים שוות ואי אפשר בזמננו זה לעשות כמעשיהם, על כל פנים ראוי והגון ומצווה וחובה לנהל את הנעשק בכל מחסוריו ולעמוד לימינו להקריב את משפטו לפני הממשלה ירום הודה עד כי יצא כנגדה צדקו ואמיתו. זה הוא לומד מהפרשה שלנו, פרשת שמות.

יש כאן דברים מאוד מעניינים, ממש דברים מרתקים – הוא כותב למשל מכתב איך תבנה הארץ, והוא מאוד מדגיש את הנושא החברתי של מניעת העושק באופן שממש נשמע כמו חזון של מדינאי, לא של רב שיושב וכותב את זה; ⁴מה טוב ומה נעים אם בכל קהל וקהל ימנו יחידי סגולה אשר יהיו לאגודת 'הבאת שלום' על פי רשיון מהממשלה ובחירת הקהל הקדוש... ומטרתם להביט ולהתבונן בזמנים קבועים אם יש איזו מחלוקת ושנאה בין אדם לחברו ובין איש לאשתו, וברוח שפתם יקראו אותם כל אחד לבדו להבין תוכן לבבו ומטרתו של זה, ואחר כך גם כן לרעהו. ההיפך מכל ההסתכלות שיש היום במדינה. מה הוא אומר? הוא אומר שבכל מקום יהיו אנשים שמקבלים שכר, ומטרתם יהיה לעשות שלום בין אנשים. לא בית משפט, בית משפט חותך, אלא מישהו שזה התפקיד שלו. הרבה פעמים רואים לצערנו דברים כאלו, שאנשים למשל מגיעים לגירושין אחרי סכסוך ממושך, ואם היו פונים אליהם בתחילת הסכסוך זה יכול היה להיפתר. אם יש מישהו שזה התפקיד שלו, לפשר בין אנשים, זה יכול לפתור הרבה מאוד סכסוכים.

יש חידוש מבריק בר' צבי פסח פרנק שהיה רבה של ירושלים, הוא כותב 'כל הקובע מקום לתפילתו אלקי אברהם בעזרו ואומרים לו היי עניו, היי חסיד מתלמידיו של אברהם'. שואלים הרבה מה הקשר לענווה? אומר ר' צבי פסח פרנק, בעל גאוה הוא לא יוכל לקבוע מקום לתפילתו, הוא יריב עם הגבאי, אחר כך ילך לבית כנסת אחר ויריב גם שם. אדם שיש לו ענווה אומר טוב, לא העלו אותי לתורה, טוב, יעלו אותי פעם אחרת. ואז הוא נחמד עם כולם, מסתדר עם כולם, נשאר קבוע באותו מקום.

ממשיך רבי כלפון ואומר 'ועיני ראו ולא זר כי כמה פעמים באים לפני שני בעלי ריב ומתבונן אני בהם כי לא על עצמות מה שהם מתדיינים הם נחלקים, אלא הכל תלוי באיזה יסוד שנאת מה. ותיכף בשומי לב אל הסיבה להסירה, ומוחלים הם זה לזה, נעשים לאחים ומתפשרים. אז זה עוזב לזה את כל תביעותיו'.

⁴ ויקהל משה עמ' 14

במקום אחר הוא אומר⁵ 'תהיה השגחה מעולה מאוד ומדויקת להסיר' – מה החזון שלו, איך הוא רואה את מדינת ישראל – 'כל מין עוול, שוד, גניבה, גזל, אונאה, תרמית, נזקים, חמדה, עדויות שקר, באופן יותר בטוח ויותר מסתיים, עד כי ארץ יהודה תהיה מפורסמת לעיר האמת והצדק, ההשקט והשלום. וזה יהיה על פי הגבלת חוקים להעושה כן. פעם ראשונה כך וכך, ופעם שנייה כך וכך, ופעם שלישית כך וכך. אך בפעם הרביעית העתקו וגלותו מארץ זו לארץ אחרת. ואם כה יגלה ג' פעמים יועתק לגמרי מארץ יהודה לחוצה לארץ'. גירוש. היום אומרים שאין דבר כזה להפסיד אזרחות. הוא אומר תשמע, בן אדם שעובר כל כך הרבה פעמים, גוזל, גונב – המקום שלו הוא כנראה לא כאן. שלילת אזרחות. זה חריף לעשות דבר כזה.

והוא ממש מתכנן את המדינה⁶ 'נחוצים הכנות רבות לקיבוץ גלויות... להיות אגודת רופאים מרכזית בעיר הבירה ירושלים לכל מין מחלה כללית או פרטית, ומשם יחולק סעיפים לכל ארצות ישראל, לדאוג אל רפואת האוויר והמים והגופות חיים אין כסף, והוצאותיו על חשבון כיס הממשלה או על כיס איזה אגודה סוכנת לזה, והדבר הקשה יובא לפני אגודת הרופאים... ויהיו הרופאים היותר נבחרים והיותר משכילים...' בסעיפים נוספים הוא מתכנן בתי מחסה לזקנים, בתי מרקחת, בתי מרחצאות, מקוואות טהרה, 'להקים בתים וחצרות רבות בכל עיר ועיר על הוצאות הממשל... להשכיר לאנשים אשר אין ביכולתם לקנות', דיור ציבורי.

הוא ממש היה מחובר בכל נימי נפשו לארץ ישראל, הוא גם תכנן את הדברים. יהודי מאוד מיוחד ומאוד היה חשוב להכיר אותו.

⁵ שם, עמ' 19

⁶ תורה וחיים, עמ' רכ"ח-רכ"ט.